

Az ókori keresztyén világ IV.

Szerkesztette:

Peres Imre – Németh Áron

PATMOSZ KÖNYVTÁR

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Patmosz Újszövetségi Kutatóintézetének kiadványsorozata

Sorozatszerkesztő

Peres Imre

6. kötet

Az ókori keresztyén világ (IV.)

Az újszövetségi eszkatológia szimbólumvilága

Szerkesztette

Peres Imre – Németh Áron

**Patmosz
Debrecen 2018**

**Kiadja a
Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet
Debrecen**

Recenzensek:

Prof. Dr. Fazakas Sándor, tanszékvezető egyetemi tanár
Prof. Dr. Baráth Béla Levente, egyetemi tanár

Technikai szerkesztő: Dr. Németh Áron

A kötetben Buka László festőművész alkotásai szerepelnek

Nyomdai előkészítés: Szilágyiné Asztalos Éva

Nyomdai munkák: Kapitális Kft., Debrecen
Felelős vezető: Kapusi József

A konferencia és e kötet kiadása az NTP-HHTDK-17-0061
azonosítószámú pályázat keretében valósult meg a Nemzeti
Tehetség Program részeként az Emberi Erőforrások
Minisztériumának támogatásával.

© Peres Imre, 2018
© Németh Áron, 2018
© DRHE, Patmosz, 2018

ISSN 2063-5052
ISBN 978-615-5853-06-7

Előszó

Örömünkre szolgált, hogy 2017. május 5-én immár 4. alkalommal szervezhettük meg a Patmosz konferenciát „Az ókori keresztyén világ” címmel. A konferencia fő témája most is az eszkatológiára irányult, ami sajátos kutatási területe a Patmosz Újszövetségi Kutatóintézetnek. Az előkészítő bizottságban úgy határoztunk, hogy figyelmünket most *az eszkatológia szimbólumvilágára* fordítjuk, annak egyes részleteit fogjuk kutatni, boncolgatni, elemezni.

A konferencia hagyományosan most is három ciklusban folyt, amikor *tanári, doktoranduszi* és *hallgatói* előadásokat hallgattunk meg. A konferencia elsősorban azon érdeklődők számára készült, akik valami módon kapcsolódtak vagy kapcsolódnak az újszövetségi tudományokhoz és a Patmoszhoz. De szívesen vettük az olyan előadásokat vagy érdeklődők részvételét is, akik más tudományterületen kutatják az eszkatológia témáit vagy vetületeit, és ezzel gazdagíthatják az újszövetségi eszkatológia összefüggéseit interdiszciplináris kontextusban. Így sikerült most is a konferenciát nemzetközivé tenni, amikor a hazai előadók és érdeklődők mellett (Budapest, Miskolc, Sárospatak, Szeged, Debrecen) erdélyi, kárpátaljai és felvidéki teológusok is gazdagíthatták a konferencia színvonalát és eredményeit.

Mindenképpen fontos volt valami módon a meghatározott témához ragaszkodni, vagyis az *eszkatológia szimbólumvilágához*. Tudvalevő, hogy a Szentírásban és még inkább a zsidó apokaliptikus irodalomban, de a görög-római mitológiában is az eszkatológia számtalan szimbólum segítségével kerül kifejezésre. Ennek gazdag megnyilvánulásai vannak pl. a nyelvi fordulatokban és képekben, a képzetekben, a hasonlatokban, képi jelenségekben, hasonlóságokban, analógiákban, leírásokban, narratív vagy poétikus szövegekben, szárnyaló vagy lenyűgöző, meghökkentő vagy éppen feloldó képes beszédekben. A konferencia nemcsak az egyes színes leírásokra és kifejezési módokra figyelhetett, hanem kereshette a szimbólumok háttérét, feltételezett eredeti magját, a motívumok

hagyományoztatását, korabeli jelentőségét és szerepét az újszövetségi eszkatológia alakulásában.

Megemlítendő, hogy a konferencia-szervezők szándéka volt az is, hogy a tényleges aktuális eszkatológiai témák érdekes, olykor teljesen új kontextusban való kibontása mellett lehetőséget kapjanak kutatásaik prezentálására a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen tanári, doktoranduszi és hallgatói státuszban levő előadók, valamint mindazoknak az egyetemeknek és intézeti vagy egyházi tudományos közegeknek a kutatói, akik aktívan kapcsolódtak be az eszkatológia kutatásába és bátran álltak ki a konferencia nagyszámú közönsége elé eredményeik prezentálásával. E kötet szerkesztői nem törekedtek arra, hogy az előadásokat és az itt közölt tanulmányokat uniformizálják vagy a legmagasabb szintű tudományos kritériumoknak vessék alá, ill. a tanulmányok szerzőit erre a követelményre kényszerítsék. Mivel a tanulmányok nagy része folyamatban levő kutatást tükröz, úgy tartottuk hitelesnek, ha ezeket a tanulmányokat minimális javaslatokkal ellátva, születésük eredeti formájában közöljük. Ezért lehet érzékelni, hogy a tanulmányok szintje nem egyforma. Ez azonban nincs hátrányára e kötetnek, mint ahogy a konferenciának sem volt. Sőt, így lehetett érzékelni, milyen utakon jár az eszkatológiai és egyáltalán az újszövetségi tudományok kutatása, mire hallatja hangját és bonthatozik ki láthatóbb vagy olvashatóbb módon az egyházban és az olvasók előtt. Csak sajnálni lehet, hogy ebbe a kötetbe nem tudtunk belefoglalni minden elhangzott előadást. Reméljük, hogy egy következő kötetben utólag erre lehetőséget adhatunk. Hogy ez a kötet is megjelenhet, ezért őszinte köszönetet kell mondanom Dr. Németh Áron tanártársamnak, aki maximális erővel és készségével segített nemcsak a kötet anyagának feldolgozásával, hanem a konferenciához tartozó mindennemű intézkedésével is. Úgyszintén nagy segítségünkre volt Kallós Lilla doktorandusz is, akinek hasonlóan őszinte köszönetemet fejezem ki. E kötet összeállításában és nyomdai előkészületeiben Szilágyiné Asztalos Éva, a Doktori Iskola tanulmányi előadója is behatóan segített, akinek munkáját

ezúton is köszönjük. Buka László festmények felajánlásával gazdagította a kötetet, melyért szintén köszönetünket fejezzük ki. Emellett hálás köszönet illeti az Emberi Erőforrások Minisztériumát, hogy a Nemzeti Tehetség Program keretében a konferenciát és e kötet kiadását pályázati támogatásban részesítette.

Ahogy ennek a kötetnek az anyaga is mutathatja, nagyon szép, széles eszkatológiai spektrumot sikerült átölelni és részletesebb tudományos boncolgatás tárgyává tenni. Ennek örülünk, és reméljük, hogy a tanulmányok olvasása nemcsak élvezetet fog jelenteni az olvasóknak, hanem serkenteni is fog tudni olyan régi-új kutatókat, akik reménység szerint ebbe a vizsgálódásba folyamatosan bekapcsolódnak, és a következő konferencia alkalmával ők is jelentkeznek kutatási eredményeik előadásával. Ilyen reménység alatt emlékezünk a konferenciára és kívánjuk e kötet olvasására és olvasóira Isten áldását.

Peres Imre

Tartalom

Dr. Németh Áron:	
<i>Az égitestek elváltóságának motívuma</i>	11
Dr. Peres Imre:	
<i>A mennyei Krisztus-Bárány alakja</i>	33
Dr. Drenkó Zoltán:	
<i>A fenevadak imádatának pszichológiája</i>	45
Kustárné Almási Zsuzsanna:	
<i>Képek és jelképek az újszövetségi apokaliptikus irodalom legjelentősebb iratában, a Jelenések könyvében</i>	53
Kallós Lilla Katalin:	
<i>Mennyei üvegtenger</i>	73
Ledán M. István:	
<i>Az alvás mint a halál metaforája az 1. Thesszalonikai levélben</i>	85
Orémus Zoltán:	
<i>Isten trónusa és egyéb trónusok</i>	103
Soltész Attila:	
<i>Az Isten temploma szimbólum az apokaliptikában</i>	115
Nagy Viktor:	
<i>A halál és a pokol kulcsai</i>	123
Laktos Tamás:	
<i>Az apokaliptikus számszimbolika</i>	
<i>A hetes szám szimbólumának jelentése a Jelenések könyvében</i>	135
Bozsoky Jonathán Benjámin:	
<i>Apokaliptikus madarak</i>	145

Mert az Élet élni akar

Az égitestek elváltozásának motívuma

A Nap, a Hold és a csillagok az ókori világban többet jelentettek pusztán természeti képződményeknél. Az ókori népek általában istenségként tisztelték a felettük álló, mindenre kiható és titokzatosan ragyogó égitesteket, és bár a JHWH-vallás elhatárolódik az égitestek imádatától és kultikus tiszteletétől,¹ az Ószövetség is osztja a Nap, a Hold és a csillagok meghatározó szerepét. Egyrészt abban a profán, hétköznapi értelemben, mely szerint a Nap, a Hold és a csillagok segítik az időbeli és a térbeli tájékozódást, hozzájárulnak a föld termékenységéhez, meleget és világosságot adnak. Emellett ismeri az Ószövetség az egyes égitestek szimbolikus értelmét is, így jelenti például a Nap az életet és az igazságot, az égitestek összességében pedig a kozmikus stabilitást.²

Nem meglepő ezért, hogy az ókorban az égitestek természetes elváltozásai – úgymint a napfogyatkozás, holdfogyatkozás, csillaghullás – sokszor komoly félelmet, „világvége hangulatot” váltottak ki.³ A jelenség így kaphatott helyet az eszkatológiai szövegek szimbólumrendszerében is, még ha az égitestek elváltozásának motívuma természetesen nem kizárólagosan a prófétai eszkatológia sajátja.

1 Elsősorban deuteronomista és papi szövegekre jellemző az égitestek mitológiátlanítása, JHWH-nak való alárendelése.

2 Michael ERNST, Mond, in: Franz KOGLER (Hg.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2008, 512; uő: Sonne, in: Franz KOGLER (Hg.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2008, 702. Ilyen értelemben használja az Ószövetség a szoláris és/vagy lunáris nyelvezetet a felkent király (pl. Zsolt 72,5.7.17; 89,37–38), vagy akár JHWH (pl. Zsolt 84,12) személyének és uralmának jellemzésére.

3 Hans WILDBERGER, *Jesaja*, 3. Teilband: *Jesaja 28–39. Das Buch, der Prophet und seine Botschaft*, BKAT 10/3, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1982, 947.

1. Történeti könyvek csoda-narratívái

Az égitestek elváltozásával, illetve rendellenes viselkedésükkel egyrészt az Ószövetség narratív szövegeiben találkozunk. Három történetet említhetünk itt meg, melyeknek közös nevezője, hogy a Nap vagy a Hold természetellenes mozgása vagy éppen a szokatlan és tartós sötétség, Isten csodás beavatkozásának következménye.

Ilyen csodaelbeszélés az Ex 10,21–23 leírása az egyiptomi tíz csapás utolsó előtti természeti csapásáról, a háromnapos sűrű sötétségről. A szöveg ugyan nem említi az égitesteket, de a háromnapos időintervallum jelzi, hogy az égitestek mindennapos működésében zavar keletkezett, ráadásul a sötétség – ugyancsak szokatlan módon – lokalizálható volt, hiszen „*ahol Izráel fiai laktak, mindenütt világos volt*” (Ex 10,23). Józsué könyvében olvashatunk egy másik esetet, amikor Józsué legyőzi az emóriakat, pontosabban öt kánaáni városállam katonái szövetségét (Józs 10,12–14). A héber szöveg szerint Józsué szavára a Nap és a Hold elhallgat (דמם = csendben lenni/maradni), illetve a Jásár könyvéből való idézet szerint: „*Megállt (מדע) a nap az ég közepén, nem sietett lenyugodni majdnem egy teljes napig*” (Józs 10,13). Harmadikként Ezékiás király csodálatos gyógyulásának történetét említhetjük. Amikor a király a gyógyulás ígéretét kapja Istentől Ézsaiás prófétán keresztül, és az ígéret megpecsételéseként jelet is kap az Úrtól: Áház napóráján tíz fokkal visszatért az árnyék (2Kir 20,8–11; Ézs 38,7–8).

A három történet csak részben összehasonlítható, ugyanis nincs közöttük direkt összefüggés. A hasonlóság egyrészt formakritikai szempontból ragadható meg, mely szerint mindhárom elbeszélés a csodatörténetek műfajába tartozik, valamint abban is egyezést mutatnak ezek a történetek, hogy Isten nagyságát, hatalmát akarják bizonyítani, aki képes beavatkozni a világ szilárd rendjébe, még akár az égitestek mozgására és viselkedésére is hatni tud.⁴ Az első

4 Carolyn PRESSLER, *Joshua, Judges and Ruth*, WBC, Louisville – London, Westminster John Knox Press, 2002, 80–81. Az égi események részben magya-

két említett történetben olyan idegen népek jelennek meg, melyek vallásosságában az égítetek istenekként jelentek meg, így ezek a szövegek egyben polemizáló, illetve mitológiátlanító értelemmel is bírnak, azaz hitvallást tesznek amellett, hogy az égítetek nem istenek, vagy legalábbis JHWH-nek alárendelt hatalmak (vö. Ex 12,12). Teológiailag fontos, hogy ezek a csodás események minden esetben, az isteni megmentés, szabadítás részeként jelentkeznek. Ezekben a történelmi eseményként hagyományozott elbeszélésekben még nem beszélhetünk eszkatológiai szimbólumokról.

2. Költői és bölcsességirodalmi szövegek

A szövegek másik csoportja a költői könyvekben, illetve a bölcsességirodalomban található. A 72. zsoltár a királynak olyan hosszú életet és uralkodást kíván, melyet a Nap és Hold tartósságával, az égítetek kozmikus stabilitásával köt össze (Zsolt 72,5.7b, vö. Zsolt 89,37–38).⁵ A Hold megszűnésével a szerző egy nem realizálható

rázhatóak ma már ismert természeti jelenségekkel. A kilencedik csapást egyes klímakutatók a thérai – ma szantorini – óriási vulkánkitöréssel hozzák összefüggésbe, a Józsué szavára „megálló” nap pedig talán egy napfogyatkozás által okozott érzéki csalódás: a fogyatkozó nap az alkonyat érzetét keltette, röviddel ezután azonban nem következett be az éjszaka, hanem ismét nappali világos lett. Ezek a természettudományos magyarázatok persze nem kérdőjelezhetik meg, hogy ott és akkor a jelenlévők – a maguk vallási-teológiai interpretációjában – mindezt isteni csodaként élték meg.

- 5 Martin ARNETH, „*Sonne der Gerechtigkeit*”. *Studien zur Solarisierung der Jahwe-Religion im Lichte von Psalm 72*, BZAR 1, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2000, 110.112; Frank-Lothar HOSSFELD – Erich ZENGER, *Psalmen 51–100*, HThK. AT, Freiburg, Verlag Herder, 2000, 322; Carmen DILLER, „Er soll leben, solange die Sonne bleibt” (Ps 72,5). Die räumlichen und zeitlichen Dimensionen der Königsherrschaft in Psalm 72, in: Carmen DILLER – Martin MULZER – Kristinn ÓLASON – Ralf ROTHENBUSCH (Hg.), *Studien zu Psalmen und Propheten. Festschrift für Hubert Irsigler*, HBS 64, Freiburg – Basel – Wien et al., Herder, 2010, 6.7. Ahogyan JHWH, úgy a király funkcióinak leírása is sokszor tartalmaz szoláris elemeket az Ószövetségben, azonban az ókori

végpontot nevez meg, s bár költői képről van szó, fontos, hogy a zsoltáros tud arról, hogy a Nap és Hold nem lesznek mindig. Amíg azonban léteznek az égitestek, addig a fennáll a világ mindenkori rendje, és addig ennek a kozmikus, univerzális és társadalmi dimenziókkal bíró rendnek a fenntartásában a JHWH által legitimált uralkodó is tevékenyen részt vehet.

Jób könyve is használ olyan képet, melyben az égitestek, a természetes fényforrások megszűnéséről beszél. Jób a születése napját átkozza meg, és azt kívánja: „*Legyen sötét az a nap, ne törődjék vele Isten odafönt, ne ragyogjon rajta napsugár! Vegye birtokba sötétség, a halál árnyéka, lakozzék rajta felbő, nappal is sötétség tegye rémessel! Azt az éjszakát vak sötétség ragadja el! [...] Sötétüljenek el annak alkonyatán a csillagok, hiába várjon világosságra, ne lássa meg a hajnal sugarait*” (Jób 3,4–6*.9). A költői képben az jut kifejeződésre, hogy a napsugár és a csillagfény nélküli állapot az élettel össze nem egyeztethető állapot. Az individuális értelemben kilátásba helyezett vaksötétség és fénytelenység a halál birodalmát, az élettelen teret jelenti.⁶ A Jób 25 költői kérdései és képei között, a Hold és a csillagok fényességének relatív volta kap hangot, Isten tisztaságával szemben. Az említett égitestek nem változnak el, de fényerejük jelentéktelennek tűnik az Úr világosságához képest (Jób 25,5).

A Prédikátor könyvének epilógusát, a 12. fejezetet kell még megemlítenünk, mely fejezet a fiatalat szólítja fel ifjúságának élvezésére (Préd 11,9–12,8),⁷ majd allegorikus módon írja le az időskort és az élet végét: „*Gondolj Teremtődre ifjúságod idején, míg el nem jönnek*

keleti uralkodókkal szemben az izráeli/júdai király soha sincs azonosítva a Nappal, lásd Martin LEUENBERGER, *Die Solarisierung des Wettergottes Jhwh*, in: uő, *Gott in Bewegung. Religions- und theologischesgeschichtliche Beiträge zu Gottesvorstellungen im alten Israel*, FAT 76, Tübingen, Mohr Siebeck, 2011, 54.

6 Egy másik helyen, ahol Jób saját halálát kívánja, a halál birodalmának költői ábrázolásában jelenik meg a vaksötétség és a féynélküliség, lásd Jób 10,21–22. Jób 18,5–6.18.

7 Melanie KÖHLMOS, *Kohélet. Der Prediger Salomo*, ATD 16,5, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015, 237.

a rossz napok, és el nem érkeznek azok az évek, melyekről ezt mondod: nem szeretem őket! míg el nem sötétedik a nap világa, meg a hold és a csillagok, és újra felbőke nem érkeznek az eső után.” (Préd 12,1–2). Jób könyvéhez hasonlóan az égitestek elsötétedése egy életellenes közeget jelenítenek meg, mely végső soron az egyén halálát szimbolizálja (Préd 12,7).⁸

3. Próféta igehirdetés

Az égitestek elváltozásával az említetteken túl, és egyben legjellemzőbb módon a próféta irodalomban, annak eszkatológiai szövegeiben találkozhatunk. Kronológiailag Ámós próféta az, aki elsőként prédikál arról, hogy az Úr napja, a sötétség napja lesz, amikor az Úr naplementét idéz elő délben, és fényes nappal is sötétség borítja be a földet (Ám 8,9, vö. 5,18–20). Ámós ugyan nem nevezi néven az egyes égitesteket, de világosan utal azok funkcióvesztésére (vö. Zof 1,15). A próféta kép minden bizonnyal a Kr. e. 8. sz. valamely emlékezetes napfogyatkozását és az azzal kapcsolatos félelemérzetet idézi fel hallgatóiban.⁹

8 KÖHLMOOS, *Kobelet*, 242. A próféta eszkatológiából vett kép, a kozmikus vég és az individuális vég összekapcsolásával kimondja, hogy életünk alakításának lehetősége csak saját életünk idejében adatik meg.

9 Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheten 2. Joel und Amos*, BKAT 14/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969, 378. Az egyiptomi ciklikus időszemlélet szerint, a kultusz, a mágia, a rituálék segítségével minden nap meg kell küzdeni azért, hogy a káosz ne vegye át a rend helyét a világban. Az Egyiptomból való későkori kultikus-mágikus szövegek káoszleírásaiban meg is jelenik ezért a Nap és Hold rendellenes viselkedésének motívuma. A Salt-papirusz 825 így ír a káosz állapotáról: „[a Nap] nem kel fel. A Hold kimarad ... az ég sötétségbe borul...” A Metternich-sztélé megfogalmazása szerint: „A napbárka megáll, nem halad tovább, a Nap még a tegnapi helyén van.” Lásd Jan ASSMANN, *Königsdogma und Heilserwartung. Politische und kultische Chaosbeschreibungen in ägyptischen Texten*, in: David HELLMHOLM (Hg.), *Apocalypticism in the Mediterranean World and the Near East*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1983, 369–370. Az egyiptomi szövegre Hans WILDBERGER,

Ézsaiásnál többször is megjelenik ez az eszkatológiai kép, ráadásul jellemzően a könyv egyes szakaszhatárain.

Az Ézs 13–23 döntően az idegen népek elleni próféciákat tartalmazza, ennek a gyűjteménynek a kezdetén találjuk meg először mindhárom égitest elsötétedését. Ámószhoz hasonlóan az Úr napjának kísérőjelensége ez, a próféta elképzelés bizonyára ismert volt a szerző számára¹⁰: „Jön már az ÚR napja kegyetlenül, féktelen, izzó harral. Pusztává teszi a földet, kipusztítja róla a vétkeket. Az ég csillagai és csillagzatai nem ragyogtatják világosságukat. Sötét lesz a fölkelő nap, nem fénylik a hold világa” (Ézs 13,9–10). Babilon pusztulásának leírásában különösen is nagy súllyal bír, hogy az ókori csillagászat fellegvárában, a Napot, a Holdat és a csillagokat istenként tisztelő nép körében éppen az égitesteket érinti az Úr haragja.¹¹ A pusztasággá váló föld és a sötétség képében a dekreáció (visszateremtés) gondolata fogalmazódik meg, amely az Úr napja motívumegyüttesének egyik gyakori eleme. A dekreáció sok esetben éppen az égitestek funkcióvesztésében jut kifejeződésre. Az égitestek elsötétedése, a nappal és éjszaka ritmusának leállása a teremtési rend felfordulását jelzi, ez a káosz azonban a jelenlegi kontextus szerint kifejezetten Babilont célozza, nem jelenti a világ végét, az élet általános megszűnését.¹²

A 24–27. fejezetekben Ézsaiás könyvének egy eszkatológikus, részben protoapokaliptikus szakaszát találjuk.¹³ Ennek szintén a

Jesaja, 2. Teilband: *Jesaja 13–27*, BKAT 10/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1978, 924–925 is utal az Ézs 24–27 kapcsán.

10 WILDBERGER, *Jesaja* 2, 517; KARASSZON Dezső, Ézsaiás könyvének magyarázata, in: BARTHA Tibor (szerk.), *A Szentírás magyarázata (Jubileumi Kommentár)*, 2. kötet: *Az Ószövetség könyveinek magyarázata, Zsoltárok könyve–Malakiás könyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1998, 705.

11 KARASSZON, Ézsaiás, 705.

12 WILDBERGER, *Jesaja* 2, 517, vö. OTTO KAISER, *Der Prophet Jesaja. Kapitel 13–39*, ATD 18, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, ²1976, 18.

13 Az Ézsaiás-kutatás sokáig a próféta nagy apokalipszisiként emlegette, ez a műfaji meghatározás azonban újabban erősen vitatott, lásd Ulrich BERGES, *Das Buch Jesaja. Komposition und Endgestalt*, HBS 16, Freiburg – Basel – Wien et al., Verlag Herder, 1998, 139–140.

kezdő fejezetében jelenik meg a motívum: „*Azon a napon megbünteti az ÚR a magasság seregét a magasságban (= csillagok?), és a föld királyait a földön....[Szégyenében] elpirul a sápadt hold, szégyenkezik az izzó nap, mert a Seregek URa lesz a király a Sion hegyén és Jeruzsálemben, és vénei előtt ragyog dicsősége*” (Ézs 24,21.23). Az égitestek kétségtelenül „uralkodnak” (Gen 1,16), uralkodásuk azonban térben és időben behatárolt. Az Úr királyságának kiteljesedése teszi fölöslegessé az égitestek uralkodói funkcióját, jelentőségük elvesztése pedig szégyenérzetet vált ki az égitestekből.¹⁴

A 30. fejezet – minden bizonnyal fogság utáni¹⁵ – üdvígérete már pozitív módon használja ugyanezt a képet. A népének megkegyelmező Isten sokféle áldásban részesíti Izráelt. Ezek között olvassuk, hogy „*olyan lesz a sápadt hold fénye, mint az izzó nap fénye, az izzó nap fénye pedig hétszeres lesz, a nappali fény hétszerese, azon a napon*” (Ézs 30,26). Ahogyan a pusztulásnak, úgy a kegyelemnek is vannak kozmikus dimenziói.¹⁶ Az égitestek ilyen elváltozása párhuzam nélküli az Ószövetségben.¹⁷ A hetes számnak nyilvánvalóan szimbolikus értelme van, amely a teremttség kiteljesedésére utal.

Izrael megmenekülése együtt jár az ellenség megsemmisülésével, így az Edóm pusztulásáról szóló prófécia az Ézs 34-ben, implicit üdvöt jelent Izráelnek. Ennek a leírásnak a kezdetén, a népek univerzális ítéletének meghirdetését olvashatjuk (Ézs 34,1–4), ben-

14 KARASSZON, Ésaiás, 713; WILDBERGER, *Jesaja 3*, 947. Nem lehet tudni, hogy az égitestek szégyenérzete ténylegesen miben nyilvánul meg, de kézenfekvő itt is elsötétedésre gondolni, hiszen a szégyen általában az elrejtőzni akarás reakcióját váltja ki (vö. Gen 3,8). A felhők vagy füst mögé hosszan elrejtőző égitestek jelensége, vagy a nap- és holdfogyatkozás eseménye, de a vörös Hold látványa (lásd lentebb) is állhat a prófétai kép háttérben.

15 WILDBERGER, *Jesaja 3*, 1194; BERGES, *Jesaja*, 231.548.

16 A kontextus alapján nyilvánvaló, hogy a szerző nem gondol arra, hogy a hétszeres erejű napfény valószínűleg megszüntetné a földi életet, lásd WILDBERGER, *Jesaja 3*, 1204.

17 Ókori közel-keleti és ókori egyiptomi szövegekben, illetve az intertestamentális kor zsidó szövegeiben találunk hasonló megfogalmazást, lásd WILDBERGER, *Jesaja 3*, 1204–1205; KAISER, *Jesaja*, 241.

ne a csillagok lehullásának apokaliptikus elemével: „*Széthull az ég minden serege (= csillagok, csillagképek, égitestek), összezsavarodik az ég, mint egy könyvtekercs; úgy lehell egész serege, ahogy a levél lehell a szőlőről, vagy ahogy a lomb a fügefáról?*” (Ézs 34,4). A csillagokkal együtt maga az ég is elváltozik, a könyvtekercshez való hasonlítás párhuzam nélküli az Ószövetségben, elterjedtebbnek tűnik az éggel kapcsolatban kifeszített sátor ókori képzete (pl. Ézs 42,8; Zsolt 104,2),¹⁸ amely elképzelés azonban szintén azt feltételezi, hogy az ég akár össze is gyűrődhet, összeomolhat. A kozmikus esemény nyilvánvalóan szimbolikusan értendő, és nem a világ, legfeljebb csak a népek és nemzetek végét jelenti – élükön Edómmal – az Isten népe viszont megmenekül és hazatér a babiloni fogságból (Ézs 35). A Jelenések könyve úgy veszi át majd a képet (Jel 6,13–14), hogy a világmindenségnek ugyan vége lesz, de vannak, akik megmenekülnek a Bárány haragja elől és részesednek az ő dicsőségében (Jel 7).¹⁹

Az 50. fejezet elején az Úr hatalmát firtató retorikai kérdésekre olyan választ olvasunk, mely Isten mindenhatóságát és erejét, a természetet megváltoztatni tudó, a természet rendjébe beavatkozni tudó isteni szóval illusztrálja. A dorgáló szóra kiszáradnak a vizek és feketébe, zsákruhába öltözik az ég (Ézs 50,3). A kép nem végíteltről, vagy világmindenségről tudósít, hanem a népet megmenteni tudó Isten potenciáljáról, így a prófécia pozitív üzenetet hordoz.²⁰

Trito-Ézsaiásnál szintén az üdvösség leírásában, a 60–62. fejezetben találunk még utalást a Nap és a Hold elváltozására. Az Ézs 60,19–20 az égitestek funkcióvesztését helyezi kilátásba, azzal a pozitív tartalommal, hogy az Úr világossága mellett többé nincs szükség a Nap és a Hold fényére: „*Nem a nap lesz többé napvilágod, és nem a hold fénye világít neked, hanem az ÚR lesz örök világosságod,*

18 WILDBERGER, *Jesaja* 3, 1330.1342.

19 KAISER, *Jesaja*, 282–283, vö. KARASSZON, *Ésaiás*, 721–722.

20 Hasonlóan KARASSZON, *Ésaiás*, 735. Az exodus történetére utaló motívumoknak tekinthetjük a szakaszban megjelenő büzlő halak (Ex 7,18) és a sötét ég (Ex 10,21–23) képét, így Ulrich BERGES, *Jesaja 49–54*, HThKAT, Freiburg – Basel – Wien et al., Verlag Herder, 2015, 95–96.97.

és Istened lesz ékességed. Nem megy le többé napod, és holdad nem fogy el. Az ÚR lesz örök világosságod, letelnek gyászod napjai” (Ézs 60,19–20). A Nap és a Hold elveszítik azt a feladatukat, hogy világítsanak, mindez mégsem jár sötétséggel, világkatasztrófával, az Úr, illetve az Úr dicsősége (Ézs 60,1) ugyanis alternatív fényforrásként átveszi az égitestek szerepét. JHWH örök világossága nyilvánvalóan nemcsak a világítás természetes feladatától, hanem az esetlegesen nekik tulajdonított isteni jellegüktől is megfosztja az égitesteket.²¹

A másik nagyprófétánál Jeremiásnál másként jelenik meg a motívum. A Jer 4,23–28 nem említi ugyan az égitesteket, de beszámol az ég elsötétedéséről: „Látom a földet: kietlen és puszta, és az eget: nincs világossága.” A prófétai látomásban egy élettelen világ képe jelenik meg, a teremtési rend teljes felbomlása, dekreáció, azaz visszatérés a teremtés előtti, kaotikus „tohúvábóhú” állapotba.²² A szakasz zárásaként JHWH is megszólal, megerősítve a prófétai látomást: Mert ezt mondja az ÚR: „Sivár lesz az egész ország, bár véget nem vetek neki. Ezért gyászol a föld, és elsötétedik odafent az ég, mert kimondtam, amit határoztam, nem bánom meg, és nem térek el tőle” (Jer 4,28).

A 13. fejezetben hasonló megfogalmazással és gondolattal találkozunk, amikor a próféta – látva Júda és Jeruzsálem közelgő végét – az elbizakodottságtól óvja a népet és megalázkodásra kéri az uralkodót: „Dicsőítsétek az URat, a ti Isteneteket, mielőtt sötétséget támaszt, és mielőtt elbotlanátok a homályba borult hegyeken. Világosságra vártok, de az ÚR vakhomályt hoz el, és sűrű sötétséget támaszt” (Jer 13,16). Az égitesteket magukat itt sem említi a szöveg, de a világosság és sötétség kontrasztjának ilyen megfogalmazása Ámósz eszkatológiájában gyökerezhet.²³

21 ARNETH, *Sonne der Gerechtigkeit*, 191–195.209.

22 Werner H. SCHMIDT, *Das Buch Jeremia. Kapitel 1–20*, ATD 20, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2008, 135.

23 Vö. SCHMIDT, *Jeremia*, 255.

A nagypróféták sorából Ezékiel sem marad ki. Ezékiel próféta könyvében a 32. fejezetben, vagyis a hét idegen nép ellen mondott ítéletes próféciaik végén találkozunk az égitestek elsötétedésével. A hetedik idegen nép, Egyiptom ellen, hét ítéletes próféciát olvashatunk a 29–32. fejezetben. A fáraó felett mondott gyászénekekben mindhárom égitest említését megtaláljuk: „*Amikor kimúlsz, befedem az eget, és elsötétítem csillagait; a napot felbővel takarom el, a hold fénye sem világít. Minden égitestet elsötétítek miattad, és országodat sötétségbe borítom! - így szól az én Uram, az ÚR*” (Ez 32,7–8). A tengeri szörny, vagyis a fáraó személyes vége, valamint Egyiptom országának vége összefonódik a kozmikus sötétség motívumában. A képben az individuális vég (vö. Jer 15,9), a kollektív és a kozmikus vég egybefonódását látjuk. A király halála, az ország és a világ sötétségét vonja maga után.²⁴ Egyiptom sötétségéről, az országot beborító felhőről, az „Úr napja” kapcsán az Ez 30,3.18 is említést tesz, az égitestek azonban itt nem jelennek meg.²⁵ Számos ókori szöveg igazolja, hogy az ókori Egyiptom számára a Nap, akár a kultuszban mint istenség, akár a mindennapokban mint életadó égitest, különleges jelentőséggel bír.²⁶ Egyiptomi szövegek káoszleírásaiban is szó esik a Nap elsötétedésének katasztrófájáról.²⁷ Neferti többszörösen is

24 Safwat MARZOUK, *Egypt as a Monster in the Book of Ezekiel*, FAT 76, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015, 199–200. Egyiptom sötétsége felidézi a kilencedik csapást (Ex 10,21–23), ahogyan erre a történetre engednek asszociálni a vérrel telítődő patakmedrek is (Ez 32,6, vö. Ex 7,14–25). Szintén az első és a kilencedik csapás összekapcsolását láttuk az Ézs 50,2–3 szakaszban is, lásd fentebb.

25 Walther, ZIMMERLI, *Ezechiel. 2. Teilband, Ezechiel 25–48*, BKAT 13/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969, 770. Mernepthah fáraó (Kr. e. 13. sz.) ún. „Izrael sztélé”-jében éppen ennek a motívumnak a fordítottját találjuk: „[Ő (=Mernepthah)] a Nap, aki szétoszlatta a viharfelhőt, mely Egyiptom felett volt, s adta, hogy Egyiptom lássa a napsugarat,” lásd HARMATTA (szerk.): *Chrestomathia* (2003), 56–57 [Kákosy László fordítása]; ASSMANN, *Königsdogma und Heilserwartung*, 367–368.

26 MARZOUK, *Egypt as a Monster*, 199.

27 MARZOUK, *Egypt as a Monster*, 194–195.

dokumentált próféciája (Kr. e. 20. sz.) nehéz időket jósol, amikor kiszárad majd a Nílus (vö. Ez 30,12), és a Nap nem ragyog az embereknek Egyiptomban, mert felhők takarják el.²⁸

A kispróféták közül említettük már Ámószt, de témánk szempontjából nem hagyható figyelmen kívül a később tevékenykedő Jóel próféta könyve sem. A könyv központi témája az Úr napjának eljövetele. Ez az univerzális érvényű fordulat – eltérően Ámósztól – a népeknek ítéletet, Izráelnek viszont üdvösséget hoz majd. A 2. fejezetben jelenik meg először a gondolat, hogy az Úr napja a sötétség, ború és homály napja lesz (2,2), majd elő is kerül az égitestek elsötétülésének motívuma: „*Reszket előtte a föld, megrendül az ég. A nap és a hold elsötétül, a csillagok elvesztik fényüket*” (2,10).²⁹ A föld és az ég megrendülése a teofánia-leírások ismert motívuma (pl. Bír 5,4; Zsolt 18,8; 68,9; 77,19), a sötétség pedig az Úr napja leírásának kísérő motívuma.³⁰ Az Úr napjával a teremtés visszájára fordul,³¹ elindul a dekreáció, ahogyan erre a 2. fejezet elején az Éden–pusztaság ellentétpár is utalt (Jóel 2,3b). A 4. fejezetben hasonló megfogalmazással találkozunk, szintén az Úr napja leírásában: “*A nap és a hold elsötétül, a csillagok elvesztik fényüket. Felbansan az ÚR hangja a Sionról, mennydörög Jeruzsálemből, megrendül az ég és a föld*” (Jóel 4,15–16). A minden égitestre elsötétedését megrajzoló kép ereje abban rejlik, hogy ismert természeti jelenségek – természetellenes módon – együttesen mennek végbe.

Némileg eltér ezektől a 3. fejezet jól ismert leírása, ahol Isten lelkének kiadásáról, valamint csodás földi és égi jelekről olvashatunk: „*Csodás jeleket mutatok az égen és a földön: vért, tüzet és füstszlopokat. A nap elsötétül, a hold vérvörös lesz, mielőtt eljön az ÚR nagy és*

28 ASSMANN, Königsdogma und Heilserwartung, 357–358.

29 A megfogalmazás sok hasonlóságot mutat az Ézs 13-mal, lásd WOLFF, *Dodekapropheton* 2, 55–56; Willem S. PRINSLOO, *The theology of the Book of Joel*, BZAW 163, Berlin – New York, de Gruyter, 1985, 47.

30 WOLFF, *Dodekapropheton* 2, 55; PRINSLOO, *Joel*, 46–47.

31 WOLFF, *Dodekapropheton* 2, 56.

félelmetes napja” (Jóel 3,3–4). Előbb a földi jeleket sorolja a szöveg, ahol vér, tűz és füst háborús eseményeket, esetleg vulkánkitörést idéz fel, azután égi jelek következnek.³² A előzőekhez képest itt nincs szó a csillagokról, csak a Napról és a Holdról, továbbá a Hold nem sötétté, hanem vérré lesz.³³ A vér háborús eseményekre, katasztrófákra enged asszociálni.

Habakuk könyvének végén olvashatunk még egy régi himnusz részeként Isten teofániájáról, ahol népének védelme érdekében lép fel a harcra Isten. A Hab 3,4-ben találkozunk már a szoláris terminológiával, mely szerint a dicsőséggel érkező Isten *„ragyogása olyan, mint a napsfény, sugarak támadnak kezéből: abban rejlik az ereje.”* Azt ezt követő himnikus szakaszban (Hab 3,8–13a) JHWH már viharistenként jelenik meg,³⁴ a Nap és a Hold pedig rémületükben megdermednek: *„A nap és a hold lakóhelyén marad, amikor nyilaid villogva cikáznak, és dárdád ragyogva villámlik”* (Hab 3,11).³⁵

Náhum könyvében, a Ninive elleni fenyegető jövendölés kezdetén az Úr haragja különböző természeti csapásokban manifesztálódik. Az égitestek elváltozását nem említi a szöveg, de a pusztítás része az is, hogy az Úr *„ellenségeit sötétség üldözi?”* (Náh 1,8).

32 Lásd WOLFF, *Dodekapropheton* 2, 81, aki felhívja a figyelmet a két vers kiasztikus struktúrájára is.

33 A meteorológia ismeri a vörös hold vagy véres hold jelenségét, mely során egy vulkánkitörés, ill. nagyobb erdtűz miatt a levegőbe jutó részecskék megtörik és szétszórják a Nap fényét és rövid időre vörösre festik a Holdat. A megszokottabb holdfogyatkozással szemben tehát, egy létező, de ritkább és vészjóslóbb égi jelenségre utalhat itt a próféta.

34 Az archeológiai és bibliai források abba az irányba mutatnak, hogy a JHWH-ról alkotott legkorábbi elképzelés viharistenként ragadja meg őt (vö. Bír 5,4–5), lásd LEUENBERGER, *Solarisierung*, 37–38.

35 Klaus SEYBOLD, *Nabum, Habakuk, Zephanja*, ZB.AT 24/2, Zürich, Theologischer Verlag, 1991, 77–80.

4. Újszövetségi kitekintés

Az égitestek elváltozásának motívuma a prófétai eszkatológiában később utat talált az Újszövetség felé is.³⁶

Jézus beszéde az Emberfia eljövételéről mindhárom égitest elváltozásáról beszél. Máté és Márk szinte teljesen egyezően fogalmaznak: „*Azokban a napokban pedig, ama nyomorúság után a nap elsötétedik, és a hold nem fénylik, és a csillagok lehullanak az égről* (vö. Jel 6,13), *és az eget tartóoszlopai megrendülnek*” (Mk 13,24–25, vö. Mt 24, 29). Lukács általánosabban foglalja össze az égi eseményeket: „*És jelek lesznek a napban, a holdban és a csillagokban*” (Lk 21,25a). A képanyag háttérében ószövetségi (ézsaiási) prófécia állnak, melyeket az evangélisták Krisztus parúziájára vonatkoztatnak.³⁷

Mindhárom szinoptikus evangélium megemlíti, hogy Jézus halálakor szokatlan sötétség volt tapasztalható több órán át (Mt 27,45; Mk 15,33; Lk 23,44). Közülük Lukács az egyetlen, aki a sötétség tényének megállapításán túl, említést tesz az elhomályosuló Napról is. Talán egyszerű napfogyatkozás áll a jelenség háttérében, sokkal fontosabb azonban a teológiai szándék. Az evangélisták a nappali sötétség és a Nap elhomályosulásának apokaliptikus motívumában a végítélet kezdetét jelölik meg.³⁸

Az Apostolok Cselekedeteiről szóló könyv idézet formájában említi a Nap és Hold elváltozását (ApCsel 2,20). Péter püünkösdi prédikációjának textusa az a jóeli prófécia, mely a lélek kiadásáról, a Nap elsötétüléséről és a Hold vörössé válásáról szól az Úr napjának eljövele kapcsán. Ennek beteljesedését hirdeti meg Péter a püünkösdi gyülekezetnek.

A Jelenések könyve már teljes természetességgel használja az utolsó napok megfestéséhez az ószövetségi prófétai irodalom-

36 ERNST, Sonne, 702.

37 DÓKA Zoltán, *Márk evangéliuma*, Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör, 1996, 285–286.

38 DÓKA, *Márk evangéliuma*, 337.

ból vett képet, s vélhetően ismeri a szinoptikus eszkatológiát is.³⁹ A hatodik pecsét feltörése megrendíti a kozmoszt: „...a nap elsötétült, mint egy fekete gyászlepel, a hold pedig egészen olyan lett, mint a vér, és az ég csillagai lehullottak a földre, abogyan a fügefafa bullatja éretlen gyümölcsét, amikor nagy szél rázza; az ég is eltűnt, mint egy felgöngyölődő papírtekercs...” (Jel 6,12–14a). Tetten érhető itt az „Úr napja” elképzelés, mely a Jelenések könyve szerint a Bárány haragjának napja lesz (Jel 6,17).⁴⁰ A mindenség rendje összeomlik, a világ „erőszakos” halálát jelzi a Nap fekete szőracsuhája, azaz gyászruhája (vö. Ézs 50,3), és a Hold vérszíne.⁴¹ Az ókori elképzelés szerint a csillagok rögzítve vannak az égen, ezek azonban lehullnak a világot megrendítő mozgásoktól (vö. Ézs 34,4; Mk 13,25; Mt 24,29).⁴² Az önmagában ismert természeti jelenségek, mint a napfogyatkozás, vörös hold, csillaghullás rendkívüli módon egyszerre mennek végbe, erre erősít rá az Ézsaiás könyvéből vett kép, mely szerint az ég egésze elváltozik, akár egy összegöngyölt papírtekercs.

Azután a negyedik trombitászó az égitestek egyharmadát érintő csapást idéz elő: „A negyedik angyal is trombitált, és csapás érte a nap harmadát, a hold harmadát és a csillagok harmadát, hogy elsötétüljön harmadrészüik, a nappal se legyen világos harmadáig, az éjszaka is ugyanígy” (Jel 8,12).⁴³ A hármas szám felidézi az egyiptomi csapások egyikét,

39 Eduard LOHSE, *Die Offenbarung des Johannes*, NTD 11, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1979, 51; Jürgen ROLOFF, *Die Offenbarung des Johannes*, ZB.NT 18, Zürich, Theologischer Verlag, 1984, 85; Gregory K. BEALE, *The Book of Revelation*, NIGTC, Eerdmans, Grand Rapids, 1999, 396–397; Craig R. KOESTER, *Revelation*, AB 38A, New Haven – London, Yale University Press, 2014, 357–358.411; PERES Imre: *A Jelenések könyve* (Kézirat), Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012, 136.

40 ROLOFF, *Offenbarung*, 85; KARNER Károly, *Apokalipszis. Fordítás és magyarázat*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990, 96–97. Az antik görög-római kultúrkörben nem volt ismeretlen a sötétségnek és az istenek haragjának összefüggése, lásd KOESTER, *Revelation*, 402.411.

41 PERES, *A Jelenések könyve*, 136; KOESTER, *Revelation*, 402.

42 LOHSE, *Die Offenbarung*, 51; ROLOFF, *Offenbarung*, 85.

43 A csillagokra vonatkozó részleges ítélet a Jel 8,10; 9,1 és 12,4 versekben

amikor három napig volt sötétség az országban (Ex 10,22).⁴⁴ A motívumnak emellett – ahogyan az Ószövetségben, úgy az újszövetségi korban is – demitologizáló, deszakralizáló szerepe is van, mely megfosztja az égitesteket isteni jellegüktől.⁴⁵

A Nap és a Hold ilyen mitológiátlanítása, funkcióvesztésük tulajdonképpen indoklása a Jelenések könyve végén éri el a csúcspontját, amikor a mennyei Jeruzsálemről azt olvassuk, hogy „*a városnak nincs szüksége a napra, sem a holdra, hogy világítsanak neki, mert az Isten dicsősége világosította meg, és lámpása a Bárány*” (Jel 21,23). Ókori szövegekben Róma városa olykor a világ világosságaként, a birodalom császára pedig fényként és Napként jelennek meg. A Jelenések könyve többek között ezekkel a képzetekkel is vitába száll, amikor az Ézs 60 vízióját krisztológiai alapon újraértelmezi.⁴⁶ A lámpás messiási szimbólumként is ismert (lásd Zsolt 132,17).⁴⁷ A Nap és a Hold hiánya nem sötétséget okoz, hanem az új eget jelenti. Az Isten dicsősége és a Bárány mint új fényforrás egy új életminőséget, új világot, új teremtést jelez.⁴⁸

is megjelenik, lásd BEALE, *Revelation*, 399. Az ötödik trombitaszó kapcsán nemcsak egy csillag leeséséről olvashatunk, hanem az alvilágból felszálló füst elsötétíti a Napot és az eget (Jel 9,1–2). Nem változik el ugyan Nap és az ég, de a végidőben a mélységből felszabaduló destruktív, pusztító erő (vö. Jel 9,11) sötétségbe borítja a földet. A sötétségnek ugyanez a kifejezése jelenik meg a Jel 16,10-ben, ahol a fenevad országának elsötétetését idézi elő a harag ötödik serlegének kiöntése. Többek között az „Úr napja” sötétségének ószövetségi gondolata állhat a háttérben.

44 ROLOFF, *Offenbarung*, 100; PERES, *A Jelenések könyve*, 160; KOESTER, *Revelation*, 450.

45 BEALE, *Revelation*, 481–482; PERES, *A Jelenések könyve*, 160.

46 KOESTER, *Revelation*, 832.

47 KOESTER, *Revelation*, 821.

48 Vö. BEALE, *Revelation*, 1093; NÉMETH Áron, *Eszkatológiai „újrahasznosítás”*: Zsolt 72 – Ézs 60 – SalZsolt 17 – Jel 21, in: PERES Imre – NÉMETH Áron (szerk.): *Az ókori keresztyén világ (III). Az ókori egyház eszkatológiai vetületei*, Patmosz Könyvtár 4, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2016, 29–31.

5. Konklúzió

A fenti előfordulásokból a következő összefoglaló konklúziókat vonhatjuk le.

Az égitestek elváltozásának motívuma az Ószövetség narratív-történeti, költői-bölcsességirodalmi és prófétai szövegeiben egyaránt előfordul, ám egyértelmű eszkatológiai tartalmat – mint irodalmi eszköz – csak a prófétáknál nyer. A narratív szövegekből is kiderül azonban, hogy egyedül az Úrnak áll hatalmában beavatkozni az égitestek mozgásába – ez egyben deszakralizálja, demitologizálja az égitesteket –, a költői és bölcsességirodalmi szövegek pedig a motívum szimbolikus használatára jelentenek példát, ahol az égitestek a kozmikus stabilitást az élet alapvető feltételét jelentik.

A motívum minden bizonnyal valós tapasztalatokra épül. Az ókori ember számára a napfogyatkozás, holdfogyatkozás, csillaghullás, a vörös hold jelensége gyakran váltott ki félelemérzetet, pánikot, gyakran értelmezték kozmikus katasztrófák előjeleként,⁴⁹ noha ezeket a jelenségeket idővel be tudták építeni tudományos és valóságos rendszerükbe. Vulkánkitörések hamufelhői, homokviharak, vagy éppen háborús eseményekkel járó sűrű füst szintén okozhatták az égitestek átmeneti megszűnését vagy elváltozását (vö. 1Kir 18,45; Ézs 5,30). A világ elsötétülésének motívuma olykor összekapcsolódik az individuális vég gondolatával, a halállal kapcsolatos emberi tapasztalatokkal.

Eszkatológiai motívummá leginkább azáltal válnak ezek a természet jelenségek, hogy a fokozás eszközével élve ezekben a leírásokban a Nap, a Hold és a csillagok eltűnése, elsötétülése sokszor egyszerre megy végbe, ami asztronómiai törvényszerűségek mentén lehetetlen. Ezzel áll elő a teljes és tartós sötétség állapota, melyben nem valósulhat meg az élet. A prófétáknál jellemzően az „Úr napja” elképzeléshez kötődik az égitestek elváltozásának szimbóluma, máskor a próféták az egyiptomi csapásokat helyezik eszkato-

49 ERNST, Mond, 512.

lógiai kontextusba. Az égitestek végidei elváltozásának motívuma aztán utat talál az újszövetségi igehirdetésbe is.

Mivel az égitestek a térbeli és időbeli tájékozódás alapvető eszközei voltak az ókori ember számára, elváltozásuk, megszűnésük, elsötétedésük a tér és idő feloldását jelentik. A teremtés rendjének ilyen visszazuhanása a káoszba az élet lehetőségének megszűnéséhez vezet. A dekreáció mellett azonban a fogság utáni prófétai szövegekben megjelenik a megszűnt égitestek helyébe lépő alternatív fényforrás, az Úr világossága, mely az új teremtésben fölöslegessé teszi a Nap, Hold és csillagok létét és működését. Ez harmonizál a Genézisnek azzal a gondolatával, hogy a világosság már az égitestek előtt létezett, a Nap, Hold és a csillagok világító funkciója csak ideiglenes, teremtményként csak a teremtés fennállásának idejére kaptak feladatot. Más elképzelés szerint az új üdvállapotban megmarad a Nap és a Hold, de hétszeres fénnel ragyognak (Ézs 30,26). Az égitestek elváltozásának motívuma tehát különböző előjellel a prófétai ítélethirdetés és a prófétai üdvígéret megfogalmazásában, az dekreáció és a rekreáció prófétai víziójában egyaránt helyet kaphat. Ezen elképzelések feszültsége abból a kettősegből adódik, hogy az égitestek egyfelől a teremtés részei, melyek az új teremtésben valamilyen módon megújulnak és kiteljesednek, másrészt Isten uralmának mitikus ellenségei, vetélytársai, akiket az Úr a végső napon végérvényesen legyőz.⁵⁰ Újraértelmezett formában ezt a gondolatot vesz át aztán a Jelenések könyve is, melyben az új, mennyei Jeruzsálem fényforrása Isten dicsősége és a Bárány lesznek (Jel 21,23).

50 ö. WILDBERGER, *Jesaja* 3,1205.

Felhasznált irodalom

- ARNETH, Martin, „*Sonne der Gerechtigkeit*”. *Studien zur Solarisierung der Jahwe-Religion im Lichte von Psalm 72*, BZAR 1, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2000.
- ASSMANN, Jan, Königsdogma und Heilserwartung. Politische und kultische Chaosbeschreibungen in ägyptischen Texten, in: David HELLMAN (Hg.), *Apocalypticism in the Mediterranean World and the Near East*, Tübingen, Mohr Siebeck, 1983, 345–377.
- BEALE, Gregory K., *The Book of Revelation*, NIGTC, Cambridge–Grand Rapids, Eerdmans, 1999.
- BERGES, Ulrich, *Das Buch Jesaja. Komposition und Endgestalt*, HBS 16, Freiburg – Basel – Wien et al., Verlag Herder, 1998.
- BERGES, Ulrich, *Jesaja 49–54*, HThKAT, Freiburg – Basel – Wien et al., Verlag Herder, 2015.
- DILLER, Carmen, „Er soll leben, solange die Sonne bleibt” (Ps 72,5). Die räumlichen und zeitlichen Dimensionen der Königsherrschaft in Psalm 72, in: Carmen DILLER – Martin MULZER – Kristinn ÓLASON – Ralf ROTHENBUSCH (Hg.), *Studien zu Psalmen und Propheten. Festschrift für Hubert Irsigler*, HBS 64, Freiburg – Basel – Wien et al., Herder, 2010, 1–26.
- DÓKA Zoltán, *Márk evangéliuma*, Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör, 1996.
- ERNST, Michael, Mond, in: Franz KOGLER (Hg.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2008, 512.
- ERNST, Michael, Sonne, in: Franz KOGLER (Hg.), *Herders Neues Bibellexikon*, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2008, 702.
- HARMATTA János (szerk.): *Ókori keleti történeti chrestomathia*, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- HOSSFELD, Frank-Lothar – ZENGER Erich, *Psalmen 51–100*, HThKAT, Freiburg, Verlag Herder, 2000.
- KAISER, Otto, *Der Prophet Jesaja. Kapitel 13–39*, ATD 18, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1976.

- KARASSZON Dezső, Ésaiás könyvének magyarázata, in: BARTHA Tibor (főszerk.), *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata*, II. kötet: *Az Ószövetség könyveinek magyarázata, Zsoltárok könyve–Malakiás könyve*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1998, 691–748.
- KARNER Károly, *Apokalipszis. Fordítás és magyarázat*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990.
- KOESTER, Craig R., *Revelation*, The Anchor Yale Bible 38A, New Haven – London, Yale University Press, 2014.
- KÖHLMOS, Melanie, *Kobelet. Der Prediger Salomo*, ATD 16,5, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2015.
- LEUENBERGER, Martin, Die Solarisierung des Wettergottes Jhwh, in: uó, *Gott in Bewegung. Religions- und theologiegeschichtliche Beiträge zu Gottesvorstellungen im alten Israel*, FAT 76, Tübingen, Mohr Siebeck, 2011, 34–71.
- LOHSE, Eduard, *Die Offenbarung des Johannes*, NTD 11, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, ¹²1979.
- MARZOUK Safwat, *Egypt as a Monster in the Book of Ezekiel*, FAT 76, Tübingen, Mohr Siebeck, 2015.
- NÉMETH Áron, Eszkatológiai „újrahasznosítás”: Zsolt 72 – Ézs 60 – SalZsolt 17 – Jel 21, in: PERES Imre – NÉMETH Áron (szerk.): *Az ókori keresztyén világ (III). Az ókori egyház eszkatológiai vetületei*, Patmosz Könyvtár 4, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2016, 21–34.
- PERES Imre, *A Jelenések könyve (Kézirat)*, Debrecen, DRHE Patmosz Újszövetségi Kutatóintézet, 2012.
- PRINSLOO, Willem S., *The theology of the Book of Joel*, BZAW 163, Berlin – New York, de Gruyter, 1985.
- ROLOFF, Jürgen, *Die Offenbarung des Johannes*, ZB.NT 18, Zürich, Theologischer Verlag, 1984.
- SEYBOLD, Klaus, *Nabum, Habakuk, Zephanja*, ZB.AT 24/2, Zürich, Theologischer Verlag, 1991.
- WILDBERGER, Hans, *Jesaja*, 2. Teilband: *Jesaja 13–27*, BKAT 10/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1978.

WILDBERGER, Hans, *Jesaja*, 3. Teilband: *Jesaja 28–39. Das Buch, der Prophet und seine Botschaft*, BKAT 10/3, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1982.

WOLFF, Hans Walter, *Dodekapropheten 2. Joel und Amos*, BKAT 14/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969.

ZIMMERLI, Walther, *Ezechiel*, 2. Teilband, *Ezechiel 25–48*, BKAT 13/2, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, 1969.

Dr. Németh Áron